

Mollay Károly és Házi Jenő élete és munkássága jól ismert a soproniak, a Soproni Szemle olvasói előtt.¹ Így dolgozatom középpontjában a két tudós 65 darabot számláló levelezése áll. Az első közülük 1938-ban, az utolsó 1985-ben íródott. A több mint három évtizedet átívelő levelezés 1938-tól a '70-es évek elejéig többé-kevésbé folyamatos volt, ami különleges csemegét nyújt a kutatónak és a kor iránt érdeklődő olvasónak egyaránt. Nyomon követhetjük számos várostörténeti alpmunka keletkezésének folyamatát és nehézségeit, megtudhatjuk, melyek voltak azok az – olykor közös – tervek, amelyek különböző okok miatt nem váltak valóra. Mollay Károly folyamatosan tudósította vidéki kollégáját a budapesti egyetemi és tudományos élet aktualitásairól, Házi Jenő pedig válaszaiban leírta véleményét és elképzeléseit az adott kérdésben. Mindezek mellett nyomon követhetjük személyes életük alakulását a 20. század néhez éveiben – évtizedeiben, számos kisebb-nagyobb levéltár-történeti és várostörténeti adalékot ismerhetünk meg. A levelek megszólításából, hangneméből és tartalmából nyomon követhető a kapcsolat fejlődése, ahogy a soproni származású, díjtalan tanársegédből megbecsült kolléga, kiváló medievista várostörténész válik, aki számára a háborús frontszolgálat idején, majd a hadifogságban a mindennapok túléléséhez jelent erős kapaszkodót a szakmai kérdésekről való diskurzus. Levelezésükből kibontakozik kettőjük eltérő személyisége, elképzeléseik a szakmai munka céljáról és módszereiről, hosszú távú tudósi ars poeticájuk. Nyomon követhetjük a szovjet típusú diktatúra kiépülésének következményeit egyéni életpályájukon, azt, hogyan segíti az Eötvös Collegium megszüntetésével egy időre leánygimnáziumi gyors- és gépírás oktatására kényszerített Mollay 58 évesen kényszernyugdíjazott kollégáját a tudomány friss eredményeinek, híreinek megosztása mellett szakkönyvek kölcsönzésével, hogyan próbál munkákat szerezni számára. Különösen érdekes kettejük 1957. januári levélváltása az akadémiai és az egyetemi élet tervezett és remélt megújulásáról.

Kapcsolatuk az 1970-es évek elején vesztített korábbi intenzitásából. Az idős Házi rossz néven vette, hogy Mollay a *Gerichtsbuch* kéziratának egyik lektoraként a magyar nyelvű fejregeszták eltörlését és a közlés sorrendjének megváltoztatását kérte, illetve szerkesztői javításokat tett a Soproni Szemlében megjelent, István bíróról írt tanulmányában. Megsértődött, visszavonta egy másik, már leadott, Rauch Andrásról szóló cikkét. Ezt követően nem írt többet a Soproni Szemlébe. Mollay nagybecsülése nem változott az idők folyamán. 1989-ben cikkben üdvözölte Házi akadémiai tagságának a visszaállítását.² „*Vitathatatlan*, – mondta Szende Katalinnak 1993-ban – *hogy a sop-*

¹ A legfontosabb vonatkozó irodalom: *Horváth Zoltán*: Házi Jenő élete és munkássága In: Házi Jenő Emlékkönyv. Sopron, 1993. 9–25.; *Szende Katalin*: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...” Születésnap beszélgetés Mollay Károllyal. SSz. 47. (1993), 296–305.; *Turbuly Éva*: Mollay Károly emlékezete SSz. 51 (1997), 193–198.; *Környei Attila*: Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról, uo. 199–203.; *Kiss Jenő*: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról. uo. 204–207.; *Turbuly Éva*: Mollay Károly és a Soproni Szemle SSz. 59 (2005), 352–359.; *Mollay Erzsébet*: Mollay Károly keze nyoma. Írásos és rajzos szemelvények Édesapám hagyatékából.

² *Mollay Károly*: Visszaállították Házi Jenő akadémiai tagságát. SSz. 43 (1989), 227.

roni középorkutatást Házi Jenő alapította meg az Okmánytárral és egyéb munkáival. Azóta is mindenki ebből él.”³

A levelek nagyobb része Házi Jenőnek a Soproni Levéltárban lévő hagyatékában,⁴ nyolc darab pedig Mollay Károly otthon őrzött iratai között maradt fent. Utóbbiak rendelkezésre bocsátását ezúton is köszönöm leányának, Mollay Erzsébetnek.⁵ Rendszeres levélváltásról 1973 tavaszáig beszélhetünk. Az utolsó, 1985 februárjában írt levél Mollay néhány soros születésnap-i köszöntője. Megállapítható, hogy a levelezés nem teljes. A hiányokra bizonyos esetekben a fennmaradt levelek utalásaiból következtethetünk. Mollay Károly hadifogságról írt visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a hadifoglyokkal hazatérésük előtt elégettették irataikat, így Házi válaszlapjait is.⁶ A levelezés nagyobb része azonban fennmaradt, és elegendő adatot szolgáltat cikkünkhöz. A fennmaradt levelek közül 43 szerzője Mollay, 22-é Házi Jenő. Utóbbiak nagyobb része annak köszönhetően maradt fent, hogy a tudós levéltáros saját leveleinek másodpéldányait is megőrizte. Időbeli elosztásukat az alábbi táblázat érzékelteti.

Év	Levél(db)	Mollay	Házi
1938	4	1	3
1941	2	1	1
1942	5	3	2
1943	6	3	3
1499	3	3	0
1945	1	1	0
1947	1	1	0
1949	5	2	3
1950	1	1	0
	28	16	12
1954	1	1	0
1955	3	3	0
1956	5	4	1
1957	3	2	1
1959	4	3	1
1960	1	1	0
	17	14	3
1965	1	1	0
1966	3	2	1
1969	3	2	1
1970	4	2	2
	11	7	4

³ Szende 1993, 305.

⁴ MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára XIV. 98. 3. tétel, levelezés. 14. doboz. Mollay

⁵ Ezek a következők: Házi Jenő ismeretlen személyhez, 1938. 03. 16., Mollay Károlyhoz 1941. 10. 1., 1942. 01. 12., 01. 29., 1943. 02. 19., 03. 26., 1949. 04. 19., 05. 7., 11. 22.

⁶ *Mollay Károly*: Amikor a Kaukázusban orvos voltam ... (Hadifogságom emlékeiből) In: Soproni Füzetek '93, 231–276., itt: 242.

1971	2	1	1
1972	3	2	1
1973	3	2	1
	8	5	3
1985	1	1	0
Összesen:	65	43	22

A munka során rá kellett jönnöm, hogy a rendelkezésre álló terjedelem nem elegendő a teljes levelezés bemutatására. Így ez alkalommal a két tudós 1938 és 1957 között váltott 40 levelének és lapjának a feldolgozására kerülhet sor.

Az első levélváltás 1938 februárjában történt. Házi javaslatára Thurner polgármester 200 pengő segélyről döntött, amely Mollay doktori értekezésének⁷ a Soproni Szemle különszámában való publikálására használandó fel, ha Házi azt előzetesen átolvassa, és véleménye kedvező. A tudós levéltáros egyúttal felhívta a szerző figyelmét a négy ív terjedelem betartásának a fontosságára.⁸ Mollay válaszában az Igen tisztelt Főlevéltáros Úr megszólítással jelezte, tisztában van a köztük fennálló rangbéli és szakmai különbségekkel. Következtesen és határozottan kitarzott azonban amellelt, hogy a disszertáció teljessége az esetleges rövidítésekkel csorbát szenvedne: „Hiszen az egyes családok önmagukban nem sokat mutatnak, megváltozik azonban a kép, ha egy egész társadalmi osztályt vizsgálók.” Mollay válaszlevelének érdekessége még, hogy felsorolja költségeit. E szerint a kollégiumban havi 60 pengőt fizet, a szigorlat és a felavtás díja 240 pengő, magántanítványait pedig „katonai ügye” – vélhetőleg önkéntesi bevonulásának lebegtetése – miatt elveszítette. „Így bizony elég kopaszon álllok a világban, s most már azon töröm a fejemet, hogyan tudnék valami mellékkeresethez jutni, mivel új tanítványok szerzése eddig nem sikerült. ... Úgyhogy doktorátusom anyagi oldala jelenleg legnagyobb problémám.”⁹ Házi válaszlevelében a nagyobb terjedelem Mollayra vetített költségeit részletezi azzal, hogy a disszertáció célja a doktorandusz tudományos munkára való alkalmasságának a bizonyítása, így sükképtelen mindent megírnia, amit tud. A Szemle, amennyiben nem szűnik meg, a továbbiakban is hajlandó e tárgyú kisebb munkái közlésére. „Teljes mértékben belátom a nehéz helyzetét, de ne ijedjen meg, hanem küzdjön meg a nehézségekkel, mert bátraké a jövő.”¹⁰ – fejezi be levelét. A dolgotat végül nem a Szemle kiadványaként jelent meg. Ennek oka Házi 1938. március 16-án kelt levele alapján a Nyelvtudományi Intézet szabályzata, ami előírta az intézeti évkönyvben való publikálást az oda írt dolgozatokra vonatkozóan.

A következő levélváltás 1941-re datálódik. Házi gratulált Mollaynak, akinek két évi salgótarjáni tanárkodás után sikerült a fővárosban elhelyezkednie. Egyúttal csatolta az

⁷ Mollay Károly disszertációját A középkori soproni családnevek címmel írta Schwartz Elemérhez. 1938-ban. Budapesten jelent meg 66 oldalon. Schwartz Elemér (1890–1962) Sopron megyei származású ciszterci szerzetes, a német nyelvészet egyetemi tanára, a Német Nyelvtudományi és Néprajzi Intézet megalapítója, a Foedeatio Americana (katolikus magyar egyetemi és főiskolai hallgatók szövetsége) főtitkára.

⁸ Házi, 1938. 02. 16.

⁹ Mollay, 1938. 02. 17.

¹⁰ Házi, 1938. 02. 22.

1489. évi ispotály-számadáskönyv kéziratát. Bár maga is lemásolta, átengedi a közlés jogát. *„Még egyszer hangsúlyozom, jobb szeretném, ha kegyed vállalkozna a közzétételre, mert én már oly sokat publikáltam, hogy nálam eggyel több, vagy kevesebb, igazán nem számít. Míg kegyed kezdő ember és így jó, ha neve minél többet forog, és nem szeretném, ha abban hagyná tudományos munkáját a tanári hivatása miatt.”*¹¹ Válaszlevelében a fiatal tanár megerősíti publikálási szándékát. A következőket írja: *„Új munkakörömben jól érzem magamat, már csak azért is, mert tudományos terveimet tovább folytathatom. Azokat is, amelyeket Salgótarjában ... félre kellett tennem. Most minden szabad időmet arra fordítom, hogy a közel két éves szünetet, amit a salgótarjáni tanárkodás jelentett, a tudományos irodalom átnézésével némileg pótoljam.”*¹²

1942-ből öt levelet ismerünk. Ebben az időszakban Mollay Károly a Teleki Pál Történettudományi Intézet munkatársa. Itt beszélte meg Deér Józseffel¹³ Házival tervezett közös munkájuk ügyét.¹⁴ Ez, ahogy egy későbbi levélváltásból kiderült¹⁵, a soproni családtörténet lett volna, ami végül ebben a formában nem készült el.¹⁶ Házi találkozni akart Deérrel, aki német nyelvű összefoglalókat ajánlott. Mollay jól érezte magát az új helyen. *„Régi ábrándom vált ... valóra. – írta – Most már hivatalosan is szabad a történészek munkájába belekotárkodnom.”* A közös munka felvállalása mellett Házi válaszában a kedves barátom megszólítás is arra utalt, hogy a pályakezdőt munkássága eddigre megbecsült kollégává avatta, akivel lehet, és érdemes közös munkába fogni. *„Örülök annak, hogy tervünk szépen halad a megvalósulás felé ... Mivel a maga munkájának kell elsőben elkészülni, e soraimhoz mellékelem pótkötetemenek kefelenyomatát 1–368. oldal terjedelemben. Nagyon vigyázzon erre, mert nyomás közben, a tartalom-mutatónál szükségem lesz még rá. ... Addig csak dolgozzon rajta nyugodtan”* A tapasztaltabb mentor fenntartotta tanácsadási jogát: *„Már most felhívom arra is figyelmét, hogy véleményem szerint Magának külön fejezetben kell majd foglalkoznia a vezetéknev kialakulásának kérdésével, mivel nálunk még senki sem foglalkozott, így az úttörés dicsőségét is elnyerheti. ... Egyébként más jelzavunk ezek után nem lehet, mint fel a vitorlákkal, és Isten segítségével nekivágni ...”*¹⁷ Már említett január 29-i levelében Házi arról számolt be, hogy az Akadémia megbízta a Csánky¹⁸-féle sorozatban Pozsony megye történeti földrajzának elkészítésével,¹⁹ ami azonban nem akadályozta közös munkájuknak. *„Ha megállapodás jönne létre a maga intézetével – írta – ... egymás között is lerögzítenénk a határvonalakat, hogy ne legyen közöttünk határsértés, és az esetleges hiányokért ne egymást okoljuk. Clara pacta, boni amici!”* Mellékeli felolvasásának különlenyomatát, adja át Deérnek.

¹¹ Házi, 1941. 10. 1.

¹² Mollay, 1941. 10. 6.

¹³ Deér József (1905–1972) történész, egyetemi tanár, 1941–1945 között a Teleki Intézet keretei között működő Magyar Történettudományi Intézet vezetője.

¹⁴ Mollay, 1942. 01. 07.

¹⁵ Házi, 1942. 01. 29.

¹⁶ Házi kutatásainak eredménye végül 1982-ben jelent meg. Azóta is a Sopron történetével foglalkozók egyik kézikönyve. *Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Bp. 1982.*

¹⁷ Házi, 1942. 01. 12.

¹⁸ Csánky Dezső (1857–1933) levéltáros, történész, 1912–1932 között az Országos Levéltár főigazgatója.

¹⁹ A munka végül 2000-ben jelent meg a pozsonyi Kalligram Kiadó gondozásában 614 oldalon: *Házi Jenő: Pozsony vármegye középkori földrajza. Pozsony, 2000.*

Mollay február 1-én kelt válaszában gratulál a megbízáshoz. *„Őszintén mondva, csodálkozom, hogy végre a pestiek a vidéknek is juttatnak valamit. ... Ebben a megbízásban komoly helyről látom a mi felfogásunknak elismertetését, hogy t.i. alapos forráskutatás nélkül még a pestiek sem tudnak valamire menni. ... Mégis van remény arra, hogy a helytörténetírásból a dilettánsok és a szélhámosok véglegesen ki- szorulnak.”*

1943-ból maradt fenn a legtöbb, összesen hat levél. Annak ellenére, hogy az ország már háborúban állt, ez közvetlenül nem érintette a kutatómunkát, legfeljebb annyiban, hogy a gépmester behívása miatt akadozott az Okmánytár pótkötetének végső nyomása.²⁰ A szakmai munkát tekintve mindkettejük számára gyümölcsöző ez az év. Megjelent az Okmánytár²¹ pótkötete, Mollay már az Eötvös Collegium tanára. Ödenburg tanulmánya²² a szigorú kritikus Házi elismerését is kivívja. Tőle szokatlan lelkesedéssel írja: *„Valóságos csemege volt számomra. ... Nem hinném, hogy a németek rövidesen foglalkoznának e kérdéssel ... Mindez nem érinti a lényegét, azt tudni illik, hogy ebben az esetben a gyékényt kihúzta alóluk, és véleményem szerint sokkal nagyobbat esnek, mint azt gondoljuk. Én ugyanis tanulmányát szegletkőnek tekintem. Bízom abban, hogy levéltáram is kap néhány példányt.”* Ebben a levélben tudósít arról is, hogy *„a családtörténetnek ismét erősen nekifeküdtem”*. Együttal gratulál friss házas kollégájának, aki a soproni Balogh Erzsébetet, gimnáziumi osztálytársa testvérét vette feleségül. *„Abban a reményben, hogy jól érzi magát a házas emberek sorában, maradtam igaz barátsággal.”*²³ A 30 éves, munkájában és magánéletében is révbe jutni látszó Mollay április 9-én kelt levelében esik szó arról, hogy időközben Házi tárgyalt Deér Józseffel egy nyugat-magyarországi okmánytár kiadási lehetőségeiről, amelybe utóbbi Kniezsa Istvánt²⁴ és Kring Miklós történészt is be kívánja vonni. *„Én magam azért szeretnék a vállalkozásba bekapcsolódni, mert ez ... egy olyan területiális okmánytárnak lehetne mintája, amely a legújabb nyelvészeti eredményeket is figyelembe venné. Erre nagy szükség lenne, mert történészek és nyelvészek együttműködése nálunk még egyetlen műben sem öltött testet, ahogy ezt Hermann Aubin²⁵ és Theodor Frings²⁶ példáján a németeknél látható. Nekem régi tervem egy ilyen munkaközösség szervezése. E munka keretében magam Nyugat-Magyarország helyneveit, majd dűlőneveit szeretném feldolgozni.”* Beszámol arról is, hogy elképzeléseit annak budapesti látogatása során magával Aubinnal is megosztotta. A történettudomány nagy vesztesége, hogy e terveket a háború, majd az azt követő társadalmi változások megghiúsították. A levél végén egyetlen, bensőséges sor a fiatal férjtől: *„Különben úgy érzem, hogy házasságom óta élek csak normális, emberhez illő s valóban alkotó életet.”*

²⁰ Házi, 1943. 03. 26.

²¹ *Házi Jenő*: Sopron sz. kir. város története II. rész 6. kötet. Pótkötet az I. rész 1–7 és a II. rész 1–5. kötetéhez az 1278–1525. évekből. Sopron, 1943. XXV+521.

²² *Mollay Károly*: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungsgeschichte und Ortsnamenkunde. Bp., 1944. 136. Egyetemi magántanári értekezés.

²³ Házi, 1943. 03. 26.

²⁴ Kniezsa István (1898–1965) nyelvtörténész, szlavista.

²⁵ Hermann Aubin (1885–1962) ismert német történész, Kelet-Európa kutató.

²⁶ Theodor Frings (1886–1968) német medievista és nyelvész.

Házi válaszeveleéből²⁷ tudjuk meg, hogy a készülő levéltári törvény előkészítésére utazik fel a fővárosba. A regionális okmánytár tervéhez kapcsolódva írja: „A Maga levele olyan perspektívát varázsol lelki szemeim elé, melyre csak annyit mondhatok: *debuisset pridem!* Megvalósítunk mindent, ami emberileg csak lehetséges! A múlt héten a kultuszminiszternek mutattam be levéltáram kincseit. Az ő környezetéből is ilyen biztatásokat hallottam! Éppen elég ideje volt ez a terület elhanyagolva, ideje, hogy a figyelem feléje terelődjék.” Szakmai lelkesedéstől fűtött leveleiket olvasva alig hihető, hogy egy év múlva Mollay Károly katona, munkáját a fogság éveit is beszámítva öt éves kihagyással tudja csak folytatni. Házi Jenő kutatásait előbb a háború és az azt követő helyreállítás, később a politikai félreállítás, végül állásvesztése töri meg hosszú időre.

A két háborús évből, 1944/45-ből Mollay tábori lapjai maradtak csak fent. A szigorúan ellenőrzött tábori posta nyújtotta kereteken belül cserélték ki híreiket. „Az idén, azt hiszem, nem jutok el a levéltárba. Egy hónapja katonáskodom, egy hét óta a fronton. Itt erdőben élünk és várjuk a jobb időket”²⁸ – írja Mollay. Július 11-i leveleiben egy újságból kivágott cikkekre kérdez rá, ami szerint értékes 12–14. századi okleveleket találtak a felleltározott zsidó vagyronban, amelyek a levéltárba kerültek. A hír fájó emlékeket ébresztett. „Ezen a nyáron sok mindent szerettem volna megírni, elvégezni. ... Lapja igen jólesett. Azóta kemény napokat éltem át, s bár teljesen benne voltam az eseményekben, ... bajom nem volt. Néhány nap óta most nyugalmasabb a helyzetünk.” Mollay Károly visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy nyelvismeretének, valamint gyors- és gépiró tudásának köszönhetően berendelték a hadosztály-parancsnokságra, ami valószínűleg az életét mentette meg.²⁹ Ez év szeptember 29-én kelt lapjában köszöni Házi újabb „jóleső sorait”. „Azóta az újságban olvastam, hogy megint felszínre került a város történetének kérdése. Nagyon örülök neki, mert ha Sopronban elalszik egyszer valami, akkor már nehéz feltámasztani. ... Ismét olyan idők jönnek ránk, amikor a történeti műveltségünk nagy erőforrásunk lehet. Ennek érdekében pedig nem lehet elég korán elég sokat dolgozni sohasem. Nekem pl. végtelenül fáj, hogy ebből a szellemi védelmi munkából egyelőre kiestem.” Az ezt követő mondat: „Tudom, hogy most erre, amit itt csinálunk, ugyancsak égetően szükség van” feltehetően a cenzornak szóló gesztus a lap átengedéséért! „Mi van a Soproni Szemlével?” – kérdezi. „Ruhmann”³⁰ nekem is küldött felhívást, de én akkor már a fronton voltam.” Utolsó frontról írt lapjának dátuma 1945. február 11. Időközben otthon járt, de az idő rövidsége miatt nem találkozhattak. „Munkámmal kapcsolatosan egyik-másik kérdésen sokszor elgondolkodom. Persze ez egyelőre teljesen illuzórikus, mert nem tudom, 10 éven át összegyűjtött anyagomnak mi a sorsa. Örülök, hogy legalább nagyobb munkámnak előzményeként ez a Scarbantia, Ödenburg, Sopron megjelenhetett. Nagyon érdekelne Főlevéltáros úr megjegyzése, mivel ezt az anyagot Főlevéltáros úr ismeri legjobban. Én most dolgozni ugyan nem tudok, de ha volna megjegyzése, ... ezen el tudnék rágódni, s valamit esetleg újabb anyag nélkül is kisütnék. Azt hiszem azonban, a tudománytörténeti háttér, bár távolról sem teljes, mégis érzékelteti azt a megállapí-

²⁷ Házi, 1943. 04. 13.

²⁸ Mollay, 1944. 06. 23.

²⁹ Lásd Szende Katalin i.m. 302.

³⁰ dr. Ruhmann Jenő (1884–1954) tanár, könyvtáros, helytörténész, a Soproni Szemle szerkesztőbizottságának tagja.

tásomat, hogy ma is sok „tudós hagyomány”-nak vagyunk még rabjai. Persze ilyenek kiderítése nem a legkényelmesebb, s főleg nem a leghálásabb feladat. De megéri a fáradságot, elsősorban annak, aki csinálja. Én nagyon sokat tanultam vele.... Egy darabig együtt voltam Lengyel Alfréddal, a győrmezei levéltárossal.” A fenti lap szinte teljes szövegének közlését azért tartom indokoltnak, mert sokat elárul írója történet-tudósi felfogásáról, és arról, mennyire fontos volt számára a munkája, ami a fronton és a hadifogságban is intenzíven foglalkoztatta. Sejtésem szerint a szakmai kérdésekről való gondolkodás a családi kötelek mellett nagyban segítette őt ezekben az években a túlélésben, szellemi, morális integritásának a megőrzésében.

Az utolsó lap 1947. május 12-én, a hadifogságból íródott. A rövid öt sor is sokat mond: *„Bátyám lapjából tudok hogylétéről. Munkájával bizonyára szépen haladt. Én sokat tanulok oroszul, dolgozom. Egészséges vagyok, szeretném a munkát otthon folytatni.”*

Mollay Károly 1948. december 24-én érkezett haza a hadifogságból. 1949-ből egy lapot és négy levelet ismerünk levelezésükből. Az április 16-án kelt Párizst ábrázoló, de Budapesten feladott lap húsvéti üdvözet, egyben a tavaszi látogatás elmaradásának bejelentése. Mollay nyári kutatást tervez, érdeklődik, hozzáférhető-e már az őt érdeklő, 1527–1534 közötti anyag. Ez az első „tegeződő” írás, a megszólítás immár *„Kedves Jenő bátyám!”*. Házi három nappal későbbi válaszlevele jelzi a közben végbe-ment társadalmi-politikai változásokat: *„Nagyon sajnálom, hogy húsvétkor nem beszélgethettünk személyesen, mert teljesen elszakadtam a pesti tudományos köröktől és semmi értesülésem nincs semmiről.”* Fontos levéltár-történeti információ, hogy *„a régi anyagom mindaddig az óvóhelyen marad, míg az igazi béke be nem köszönt, ez azonban nem akadályozza meg, hogy a nyáron használhasd mindenféle korlátozás nélkül feltéve, ha még a nyár engem hivatalom élén fog találni, mert manapság annyi sok „seltsam” esemény történik, hogy minden lehetőséggel számolni kell.”* E sorok utalnak arra, hogy Házi reálisan számolt eltávolításával, ami rövidesen be is következett,³¹ másrészt ideiglenesnek tartja a pillanatnyi helyzetet, az „igazi békére” vár. *„Mivel az egyik napról a másikra tengődünk csupán – írja – ez a körülmény nem ad különösebb ösztönzést egy hosszabb lejárátú családtörténeti munkához. Azért hasznosan múlnak el a napjaim, mert ha nincs okosabb dolgom, akkor rendezgetem családtörténeti anyagomat, mely oly sok, hogy másfél évig is eltartana úgy, hogy igen szorgalmasnak kellene lennem.”* Ugyancsak levéltár-és múzeumtörténeti adalék, mely szerint *„e hó 9-én átvettem egy „Burger- und achtpüchel” című XV–XVI. századi kéziratot a múzeumtól, melyben sok értékes adatot találtam én is, és fogsz találni Te is. ... Szinte hihetetlen, hogy ez a kézirat mindaddig rejtve maradt előttem, és bizony Csatka³² érdeme, hogy elélem prezentálta.”*

Mollay május 2-án írt levelében beszámol munkáiról, a Történelmi Társulat újjá-és a Nyelvtudományi Társaság átalakulásáról, utóbbi terveiről. Pais Dezső³³ nevében is tanulmányt kér Házitól az egyes oklevelek és okmányok íróiról. Pais kérésén túllépve

³¹ 1950. július 11-én a polgármester felfüggesztette, november 1-el pedig nyugdíjazta. A nyugdíj folyósítását 1952-ben indoklás nélkül beszüntették. Lásd Horváth Zoltán i.m. 15.

³² Csatka Endre (1896–1970) művészettörténész, a Soproni Múzeum igazgatója, a Soproni Szemle főszerkesztője 1955-től haláláig. A Sopron és környéke műemléki topográfia Kossuth díjas szerzője.

³³ Pais Dezső (1886–1873) nyelvész, egyetemi tanár, akadémikus.

veti fel a városi jegyzők működésének, a városi kancellária kialakulásának megírását, hiszen ennek anyaga tulajdonképpen együtt van már. Ha Házi vállalkozik rá, ő nyelvészeti szempontból venné górcső alá a kérdést. Úgy véli, a háromnyelvű Sopron sok új megállapítással szolgálhatna, a kiadás nem okozhatna nehézséget.

Válaszlevelében³⁴ Házi a következőképpen kommentálta Andics Erzsébet³⁵ elnökségét a Történelmi Társulatban: *„Egyet-mást már hallottam felőle, hogy milyen lesz ezek után az újra megjelent Századok, úgy kb. el tudom képzelni.”* A felkérést a városi kancellária történetének megírására örömmel fogadta. A feladathoz azonban idő kell és nyugalom. *„Több év óta immár hűtlen lettem a középkori anyaghoz, úgyhogy ismét bele kell majd élnem magamat, mi a mostani zaklatott viszonyok mellett bizony nem könnyű dolog, de menni fog, ha az ember nagyon akarja.”* A tanulmány végül 1956-ban, a *Soproni Szemle* hasábjain jelent meg.³⁶ November végi levelében³⁷ a *Magyar Nyelvben* a böllér szóról megjelent tanulmánya kapcsán hívja fel új adatokra Mollay figyelmét. Beszámol a zsidó kódextöredékek restaurálásáról, amelyekből addig 19-et sikerült összegyűjteni.

1950-ből egyetlen levelet ismerünk, Mollay Károlyét, amely azonban gazdag tudománytörténeti adatokban, így indokolt hosszabban idézni.³⁸ Érdekessége még, hogy egy héttel Házi felfüggesztését követően íródott, amiről azonban Mollay még nem értesült. Így munkahelyüktől való megfosztásuk csaknem egy időben történt. *„Múlt héten ... bekövetkezett a Collégium régóta esedékes, de csak augusztus végére várt megszüntetése. Így állásom, illetve beosztásom jövő alakulása miatt itt kellett maradnunk, legalább is addig, amíg valami biztosnak ígérkező kijelentést nem kapok. Úgy hírlík, hogy az egyetem a német tanszéken kapok beosztást, lehetséges azonban, hogy a Nyelvtudományi Intézetbe kerülök. Mindenesetre kértem, olyan beosztást adjanak, amely mellett az ötéves terv nyelvtudományi részében vállalt kötelezettségemnek eleget tudok tenni.”* Az idézet alapján Mollay méltányos elhelyezésben reménykedett. A következő egy évben azonban gyors- és gépírást kellett tanítania egy leánygimnáziumban, majd az Idegen Nyelvek Főiskoláján tanított. Csak 1954-ben kerülhetett az egyetem német tanszékére.³⁹ Levele második felében arról számolt be, hogy a soproni anyaggal az elmúlt évben egyéb teendői miatt keveset haladt. Az egyetemen középkori német oklevél-olvasási gyakorlatot tartott, a soproni okmánytárból olvastatott. Tudósított Szentpétery Imre haláláról. *„Azt hiszem, tanszéke egyelőre nem is kerül betöltésre. Pedig volna itt egy kiváló utód, Szilágyi Lóránd⁴⁰ személyében. Az egyetemi oktatás reformja augusztusban készül el, úgyhogy a jövő évi programot még nem tudjuk. Valószínűleg ... több változás is lesz.”*

A következő három évből egyetlen levelet sem ismerünk, 1954-ből egyet. Ebben Mollay részvétét fejezte ki Házinak felesége halála miatt.⁴¹ 1955-ből három levele ma-

³⁴ Házi, 1949. 05.07.

³⁵ Andics Erzsébet (1902–1986) történész, kommunista politikus, tanszékvezető. 1953–54-ben az oktatási miniszter helyettese, a Rákosi korszak nagy befolyású kulturpolitikususa.

³⁶ *Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban.* SSz. 10 (1956), 202–215.

³⁷ Házi, 1949. 11. 22.

³⁸ Mollay, 1950. 07. 19.

³⁹ Turbuly, 1997., 196.

⁴⁰ Szilágyi Lóránd (1908–1974) történész, egyetemi tanár a történelem segédtudományai tanszéken.

⁴¹ Mollay, 1954. 06. 30.

radt fent. Ezekben beszámolt a tudományos élet híreiről. Emellett sokat tett azért, hogy Házit megbízásokhoz juttassa. Ennek egyik bizonyítéka a következő néhány sor: „A LOK-ban⁴² foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy folytatni kellene a soproni középkori források kiadását. Én helyesnek tartottam, ez olyan munka volna, amelybe szintén bekapcsolódhatnak.” Felveti Házi más levéltárakban gyűjtött anyagának kiadását is: „Jenő bátyám, nem gondolod, hogy esetleg érdemes volna adatszerűen kiadni azt az anyagot is, amit Sopronra különböző levéltárakban gyűjtöttél? Hiszen ez ... több szempontból is felhasználható volna, ... az én családjaimhoz is sok értékes kiegészítést adna.” A Soproni Szemle újraindulása körüli csatározásokra, a lapról alkotott, később, főszer-kesztősége idején következetesen megvalósított elképzeléseire vonatkozóan a követ-kezőket írta: „A Soproni Szemle felújítását a győrieknek sikerült elbuktatniuk, így vissza kell térnünk a hosszabb lélegzetű munkákhoz. Pedig nagy volt a felbuzdulás Pesten is, s értékes cikkeket ígértek néprajzosok, művészettörténészek, nyelvészek, stb. ... Én egy olyan helytörténeti folyóiratra gondoltam, amely az akadémiai folyóiratokkal is felvehette volna a versenyt, amely miatt azoknak sem kellett volna szégyenkezniük, akik elbukatták.” Beszámol egészségi állapota alakulásáról.⁴³ 1950 nyarán említi először később rendszeresen visszatérő panaszait. Magas vérnyomással, fejfájással, szívproblémákkal küszködött, amelyekben a megfeszített munka mellett szerepet játszott az ötvenes évek nyomasztó légköre, a személyét érintő létbizonytalanság is.

Az április 16-án kelt lapon és a július 10-én kelt levélben is szó esett bizonyos Pozsonyból érkezett fotókópiákról, és a Budai Jogkönyvről, amin dolgozik.⁴⁴ A kópiák, amiket Házi is látni szeretne, bár megvannak az Országos Levéltár fotótárában, nehezen hozzáférhetők. Nyári levelében újabb utalás: „A körülmények folytán sajnos idegállapotom és egészségem sem volt egészen rendben.” A Budai Jogkönyv mellett folytatta soproni anyagának feldolgozását, ennek kapcsán konkrét kérdéseket tett fel. „Most, hogy néhány belvárosi ház története elkészült, egyre izgatottabb leszek a kérdés, s szeretném, ha naponta rendszeresen foglalkozhatnék az anyaggal. Jobban kellene ismerni a korai újfelnémet nyelvet, illetve hiányát érzem annak, hogy szótárunk erre a korra nincsen. Nem egy művelődéstörténeti vonatkozást még nem tudok megfejteni.” – írja le nehézségeit. A levél végén magánéleti kitérő: nem tudja, mikor juthat el Sopronba. A családdal nem kap beutalót, édesanyjánál nem férnek el. Lehet, egymagában utazik le néhány napra. Siófokra készülnek, ahol dolgozni is szeretne. A környezet- és levegőváltozásra mindenkinek szüksége van, különösen mandulaműtéten átesett kislányának.⁴⁵

1956-ból öt levél maradt fent. Mollay a győri székeskáptalan legrégebbi számadáskönyvének (Házi közreadásában történő) kiadása érdekében tárgyalásokat folytatott a Mezőgazdasági Múzeum akkori vezetőivel, sajnos hiába.⁴⁶ Végül csak a Magyar Nyelvben jelent meg Pais Dezső támogatásával Házi néhány oldalas ismertetése 1957-ben.⁴⁷ Könyveket kölcsönöztek egymásnak, többek között a burgenlandi oklevéltár⁴⁸ első köte-

⁴² Levéltárak Országos Központja

⁴³ Mollay, 1955. 04. 09.

⁴⁴ A munka eredményeként lásd: *Karl Mollay*: Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Budapest–Weimar, 1959. 239.

⁴⁵ Mollay, 1955. 07. 10.

⁴⁶ Mollay, 1956. 03. 22., 05. 23., Házi, 06. 07., 06. 19.

⁴⁷ *Házi Jenő*: A győri székeskáptalan legrégebbi számadáskönyve. In: *Magyar Nyelv*, 1957. 253–257.

⁴⁸ *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg* I. 808–1270.

tét, amiről Házi a *Századok*⁴⁹ írt ismertetőt. Május 23-án számolt be Mollay arról, hogy befejezte a *Szemle* számára Kottanner Jánosnéról szóló cikkét.⁵⁰ Mollay elismertsége, ezzel együtt feladatai egyre szaporodtak, július végén Berlinbe volt hivatalos, egy germanista világkongresszusra. Házi helyzete viszont nem javult, Mollay jó szándékú közbenjárása ellenére 1947 és 1956 között nem jelent meg publikációja. Érdekesség Mollay 1956. október 23-án kelt rövid levele, ami Házi hátoldalra tett s.k. feljegyzése szerint csak november 7-én érkezett meg. Utolsó sorai a következők: „*A mostani pezsgéstől szabadabb életet, nyugodtabb munkalehetőséget várunk, azt, hogy szakkérdésekben végre szakemberek dönthessenek. Akkor sok minden egyszerűbb lesz.*”

Az 1957-ben írt levelek⁵¹ érdekessége, hogy a január végén keltek hangneme még teljesen bizakodó. „*Sem nekünk, sem lakásunknak nem történt bajunk, csak idegeinket viselték meg az események. Én az egész idő alatt szorgalmasan dolgoztam ... mert még a hadifogságból tudom, hogy a munka a legjobb idegcsillapító.*” A disszidálásokról szólva: „*A II. osztályból Andics és Gerőné⁵² jobbnak látták visszamenni a Szovjetunióba. Nem sírunk utánuk, az oroszokat sem irigyeljük értük. A történettudomány, úgy hírlík és látszik, újra tudomány lesz, a Századokat állítólag úgy fogják írni, hogy el is lehet olvasni.*” Az Akadémián és az egyetemen is mélyreható változások történtek. Többek akadémiai státusát visszaállították, az egyetem új tanszékvezetőket terjesztett fel, többek között Kosáry Domokost⁵³ és Mód Aladárt.⁵⁴ Molnár Erik⁵⁵ állítólag lemond a középkori tanszékről, helyére Szabó Istvánt⁵⁶ akarják meghívni. A gazdaságtörténeti tanszék visszaállítását tervezik Wellmann Imre⁵⁷ vezetésével. Minden forrásban van, ő a tárgyalásokon a docenseket, illetve az „újra jogaikba ültetett” magántanárokat képviseli. Folyik az eltávolított professzorok rehabilitációja.⁵⁸ Házi három nappal később írt válaszeleveléből képet kapunk arról, mit gondolt a forradalom eseményeiről, saját, a magyar történettudományban betöltött helyéről, milyen szerepet szánt volna magának a megújuló egyetemi életben: „*Azt sejtettem, sőt, csaknem biztosan tudtam, hogy az orosz fegyverek és a statárium segítségével ideig-óráig ezt a rendszert fent lehet tartani, de az egyszer felszabadult szellemet többé béklyóba verni már nem lehet. Amit közöltél az egyetemről és az akadémiáról, mindez az én sejtésemet igazolja. Nagyon sajnálom, hogy a vajúdás e nehéz napjaiban nem lehetek Pesten, mert a tanácskozásokon nekem is lenne néhány hasznos gondolatom, abban pedig biztos lennék, hogy akár az akadémián, akár az egyetemen tudnék magamnak megfelelő állást szerezni, és ezzel véget érne az a keserves anyagi helyzet, amelyben immár 1950 óta vagyok. Nem irigylem a középkori tanszéket Szabó Istvántól, sem a gazdaságtörténeti tanszéket Wellmanntól, de*

⁴⁹ Századok 91 (1957), 464–466.

⁵⁰ *Mollay Károly*: Kottanner Jánosné és naplója. SSz. 11 (1957), 1–9.

⁵¹ 1957. 01. 24 (M), 01. 27 (H), 03. 14. (M)

⁵² Gerő Ernőné Fazekas Erzsébet (1900–1967) Kommunista politikus, 1950-től 1957-ig az egyetemes történeti tanszék vezetője az ELTE-n. Férje a Rákosi korszak meghatározó politikusa volt.

⁵³ Kosáry Domokos (1913–2007) történész, egyetemi tanár, 1990–1996 között az MTA elnöke.

⁵⁴ Mód Aladár (1908–1973) baloldali történész, egyetemi tanár. 1954–1961 között a TIT főtitkára.

⁵⁵ Molnár Erik (1894–1966) jogász, történész, politikus. Értékeléséről: *Ránki György*: Molnár Erik Bp., 1971. 226., *Lackó Miklós*: Molnár Erik és a 60-as évek történész-vitája *Századok* 142 (2008), 1483–1536.

⁵⁶ Szabó István ((1898–1969) történész, levéltáros, egyetemi tanár. A magyar agrár-, parasztság- és településtörténet iskolateremtő kutatója.

⁵⁷ Wellmann Imre (1908–1994) agrártörténész, muzeológus, akadémikus.

⁵⁸ 1957. 01. 24.

hogy a tanszékek betöltésénél Házi Jenő neve még szóba sem jön, ez már az önérzetemet sérti. Talán hivalkodás nélkül feltehetném a kérdést, hogy a ma élő historikusok közül nálam ki vágott nagyobb rendet a magyar középkor művelésében? Azt már tőlem elvitatni nem lehet, hogy a tudományos helytörténetírás Magyarországon a nevemhez fűződik, és végül, ha az akadémia 1938-ban engem méltónak ítél tagjai közé felvenni, akkor 1957-ben az egyetem sem vallana velem szégyent. Azonban hagyjuk ezt. Vedd úgy, mintha hangosan gondolkodtam volna!”

Ambíciói korábban is voltak. Ezt mutatja Hóman Bálint⁵⁹ 1942-ben írt levele, amelyből kiderül, Házi tapogatózott nála, lenne-e esélye a Magyar Országos Levéltár főigazgatói posztjának elnyerésére 1942-ben.⁶⁰ Hóman udvarias hangú levelében jelezte, ha korábban tudott volna Házi ilyen irányú terveiről, az Országos Levéltárba való beosztással és kinevezéssel elő lehetett volna készíteni útját a vezetői álláshoz. Az állásra ennek hiányában belülről pályázik két „érdemes régi” tisztviselő, külső személyt az illetékes tanács aligha vehet számításba. Így 1942. február 7-én Jánossy Dénest⁶¹ nevezték ki. A politikai helyzetre még egy rövid bekezdésben reflektál: „A soproni viszonyokról nem tudok írni, mert nem járok sehova és nem érintkezem senkivel. Csak annyit tudok, hogy Takáts Bandó⁶² lemondott a polgármesteri állásáról, melyet október vége óta viselt, viszont Bognár Dezső⁶³ még vb elnök, de meddig?”

Átadott egy rövid, négyoldalas cikket Csatkai Endrének a Soproni Szemlébe, ismertetést írt a Századoknak a burgenlandi okmánytárról. Nekilátott a várostörténet megírásának, az első fejezet 1241-ig elkészült, de szeretne 1277-ig eljutni. Lemásolta a *Gerichtsbuchot*, aminek a terjedelme 20 ív körüli, valamint Moritz Pál üzleti könyvét, amit szenczációsoknak tart a kereskedelemtörténet szempontjából.⁶⁴

A tervekkel teli, reménykedő hangú sorok után sokat mondó az utolsó, 1957. március 14-én kelt Mollay levél semleges, szakmai kérdésekre fókuszáló hangneme. A műemléki topográfia⁶⁵ 2. kiadásából adta postára az általa írt megyetörténet különnyomatát, ami jelentősen bővült a korábbihoz képest. Házi véleményét kéri. „Most kissé visszatértem a nyelvészethez és a régi német irodalomhoz” – írja. Ehhez kapcsolódva tesz fel kérdéseket.

Tanulmányunk terjedelmi keretei a levelezés 40 darabjának, az 1938 és 1957 között keletkezett leveleknek az ismertetését tették lehetővé. A továbbiak feldolgozása egy másik cikk tárgya lehet.

⁵⁹ Hóman Bálint (1885–1951) történetíró, egyetemi tanár, politikus. 1932 és 1942 között kisebb megszakítással vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁶⁰ Hóman Bálint Házi Jenőhöz. 1942. 01. 23. MNL GYMSML Soproni Levéltára XIV. 98. 13. d. Közölve: *Dominkovits Péter*. Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból In: *Levéltári Közlemények* 62 (1996) 1–2. sz. 127.

⁶¹ Jánossy Dénes (1891–1966) levéltáros, történész. 1942 és 1949 között a Magyar Országos Levéltár igazgatója.

⁶² Takáts Endre (1907–1986) történész, levéltáros. 1950–1957 között a Soproni Levéltár, 1961 és 1973 között a Veszprém Megyei Levéltár igazgatója.

⁶³ Bognár Dezső (1909–1992) Sopron polgármestere, majd 1959-ig tanácselnöke. A Soproni Szemle szerkesztőbizottsági tagja, a Városszépítő Egyesület elnöke. Róla: *Hiller István*: Bognár Dezső 70 éves. *SSz.* 33 (1979), 142.

⁶⁴ A két kötet évtizedekkel később, a Sopron város történeti forrásai sorozatban került kiadásra. *Mollay Károly*: *Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz / Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529*. Sopron város történeti forrásai B/sorozat, I. kötet, Sopron, 1994., 100., *Házi Jenő–Németh János*: *Gerichtsbuch / Bírósági Könyv 1423–1531*. In: Sopron város történeti forrásai A/sorozat, 2. kötet Sopron, 2005., 434.

⁶⁵ *Csatkai Endre – Dercsényi Dezső* (szerk.): Sopron és környéke műemlékei Bp., 1956. Ennek a megyetörténeti összefoglalóját írta Mollay Károly. Az első kiadás 1953-ban jelent meg.